

NYKA-NILIŪNAS: APIE SAVO PASAULĮ POEZIJOJE

Aš vis tebeieškau rakto

Lašo ir akmens

Kalbai.

Aš vis tebesimokau

Savo paties istorijos iš niekad

Neparašytos knygos,

Kurios lapus

Kažin kas ciniškai plėšo

Iš pabaigos.

Turiu skubėti,

Nors visko ir nesužinosiu.

(„Mokinys“, *Aidai*, 1979, Nr. 1)

Ieškantiems rakto į Nykos-Niliūno komplikuoatą, uždara poeziją nemažai pasitarnaus šiame straipsnyje sutelkti poeto pasisakymai. Pirmasis pluoštas yra reminiscencijos nuo jauniausiųjų dienų iki subrendimo. Tai vidinio formavimosi biografija, kuri labiau nušvies ankstyvąją Nykos poeziją, tilpusią į jo pirmuosius du rinkinius – *Praradimo simfonijas* (1946) ir *Orfėjaus medį* (1952). Čia poetas kalba apie namus, gimtinę peizažą, apie jo vaikystę supusią tikrovę, o drauge ir apie jam ne mažiau realų svajonių, fantazijos pasaulį, kurį turtino knygų atskleisti poezijos ir meno lobiai.

Antrasis pasisakymų pluoštas kalba jau apie pačią poeziją ir jos misiją, apie nesibaigiantį sprendimo klausimo formulavimą ir lygiai nesibaigiančias pastangas tikrojo, sakančio žodžio beiškant. Poetas-filosofas taip pat atskleidžia kai kurias savo idėjas, kurios glūdi jo poezijos pačiuose pamatuose: būties prasmė, amžinybė, laikas. Šios mintys žymiai labiau išryškėjusios vėlesnėje poezijoje, kuri tilpo į rinkinius *Balandžio vigilija* (1957) ir *Vyno stebuklas* (1974) bei buvo paskelbta po to *Aiduose*, *Metmenyse* ir *Draugo* kultūriniame priede. Šiuos žodžius rašant, penktoji knyga dar neišėjusi.

Ar bereikia Nykos komentaro – „rakto“ į tą seniai visų kritikų pripažintą, aukštai įvertintą, visaip aiškintą ir interpretuotą poeziją? Į tai galima būtų atsakyti: taip, Nyka tikrai ir pripažintas, ir išmintingai aiškintas, bet ar tikrai *suprastas* – bent *suprastas* paties poeto sau nustatytais terminais? *Suprastas* – pagal jo pasaulio viziją, jo poezijos siekimą, jo estetinį kodą, kuriame, beje, formos tobulumui skiriama tik antraeilė reikšmė? Leistina abejoti. Pernelyg sudėtinga, daugiabriaunė yra ši didelė poezija, persisunkusi didžiule literatūrine, filosofine, kultūrine, istorine erudicija, su kuria ar skaitytojui, ar vertintojui sunku lygintis. Ji kalba dažnai apie paprastą gyvenimišką tikrovę, kurią pajėgtume priimti, atliepdami savo patirtimi. Bet poetas kalba taip pat apie dar svarbesnę ir jam dar konkretesnę vidinę ne vien patirtų išgyvenimų, jausmų, prisiminimų tikrovę, bet ir savo stiprios fantazijos sukurtą pasaulį, savo sapnus ir svajones, savo troškimus ir nusivylimus, savo nepaliaujamą aistringos minties ieškojimų kelią, savo liūdną prasmės būtyje neradimą, savo kartėlį ir skausmą – visa tai, kas sudaro jo kupiną prieštaravimų sąmonės dinamiką. Ir kalbėdamas apie tai, kas jam galbūt intymiausia, jis nori būti visiškai teisingas prieš save, o drauge – atsitverti nuo pašalinių – visų mūsų – svetimų akių. Todėl juo jis savo poezijoje atsiskleidžia (ir čia kartais gali pajusti visišką **nuoga** atvirumą), juo jis ir apsitveria užuominų be rakto siena, aliuzijomis į mums nežinomus žmones ar įvykius ar kriptiškais įvaizdžiais. Ne, suprasti Nyką nėra taip paprasta. O mažiausiai apie jo poezijos

pulso plakimą sužinos, kas pasiėmęs matavimo įrankius ims tikrinti metro taisyklingumą, strofiką, rimavimą, tropus bei figūras; lygiai kaip kitas, su neklystamu patriotizmo termometru rankoje, kuris ims tikrinti, ar pakankamai dažnai poetas mini mūsų trispalvę ir Gedimino pilį. Tokiam liks nesuprantama poeto ištikimybė savo gimtajam, dabar jau negrižtamai žuvusiam pasauliui, kurio fragmentus jis bando apsaugoti nuo išnykimo poetiniu žodžiu. Toji ištikimybė tokia besąlyginė, kad, nors pats poetas mato tą pasaulį buvus skurdų, nykų, kenčiantį, bet galbūt kaip tiktai dėl to jis veržias prie jo „savo gyslomis prisirišti“ („Išduotas medis“, *Orfėjaus medis*). Tai pasaulis, kurio centre buvusi motina – pati tos ištikimybės simbolis – tik sapne galėjusi savo vaikams padovanoti dailius žaislus. Užuojauta ir ištikimybė, kuri veda į dvasinį pasilikimą su šiuo savuoju pasauliu, drauge veda poetą į maištą prieš likimą ir jį lemiančias jėgas. Jis sukyla prieš amžinybės iliuziją ir ieško žmogui pilnatvės džiaugsmo, išsipildymo čia, be galo brangiame, nykstančiame žemės gyvenime.

Ištikimybė prasiplečia į visą gimtają aplinką: tik joje budo ir augo poetas, tik ją išgyveno iki galo, pats būdamas jos dalis. Todėl nei didingiausi pasaulio vaizdai, nei gražiausios panoramos jam nieko nesako, jei organiškai su juo nesisieja. Todėl ir, nors seniai gyvenama, dabartinė aplinka jam lieka permanentiškai svetima. Joje „kapų paminklai tyli svetima kalba“.

Nerami, amžinai ieškanti, klausianti Nykos-Niliūno mintis savo prigimtimi yra individualistiška ir maištinga. Jis yra abejotojas, gilių klausimų kėlėjas, gatavų sprendimų atmetėjas. Vėlyvesnėje poezijoje Nyka-Niliūnas suvokia, jog ištikimybė gimtajam pasauliui drauge reikalauja jį „išduoti“: palikti, kad būtų galima atrasti jį suabsoliutintą, nebesunaikinamą. Jis kalba „Pažinimo elegijoj“ (*Balandžio vigilija*) apie saugų ir patenkintą nepažinimą, nes Žemė „Nežinančius mylėjusi labiau. Nepažinimą / Dainavo amžinas gamtos dvelkimas: / Nepažinti – būti... Bet mes / Nusigręžėme nuo Tavęs, išgirdę / Pirmąsias durų paraboles... ir pasirinkom / Pažinimo darganą ir liūtį. / Tu mums esi ir būsi neištikimybės / Testamentas palikuonims. Neištikimybė Tau / Yra realizavimosi šauksmas.“

Ištikimi Žemei, sako elegijoje Nyka, lieka „tik neišgirdę / Likimo žodžių... / Nepatyrę nei tiesos, nei mauto skonio /... Balsai, kurie neklausia ir neieško / Sunkaus atsakymo...“

Man rodos, ne dėl pasirinkimo, bet pačioje dvasinėje Nykos sąrangoje glūdi maištingo tiesos ieškojimo bruožas. Jo mąstysenoje vyrauja dialektinė įtampa tarp kiekvieno teigimo ir jo priešingybės. Taip suartėja ištikimybė savo žemei ir jos „išdavimas“: palikimas, leidžias ją tikrai atrasti. Bekompromisiu tiesos, kad ir daugeliui skaudžios, žodžiu pasižymėjo ir Nykos-Niliūno, kaip *Literatūros lankų* vieno iš organizatorių, kritiko kova su literatūriniu nuosmukiu. Jo eilėraštyje „Recenzija“ negailestingu aštrumu pasmerkiamas ne kurio vieno veikalo, bet visos tos diletantiškos, patriotizmu spekuliuojančios rašliavos popieriaus kalnas. Eilėrašty galima laikyti tvirta deklaracija:

*Forma – kaukėti, sužaloti ir paliegti
Žodžiai beraščio ilgesio ir skausmo
Tarnyboje – vienintelė laisva būtis,
Užnuodyta melu ir pavėluota meile.*

*Tema – seniai išdžiūvęs kraujas,
Seniai palaidota asla ir brolių kūnai,
Seniai išduotas skausmas ir seniai
Pardavinėjamas Hong-Konge
Gamintas Nemunas ir Margirio herojų kaulais
Spindinti gimtoji žemė. Laikas –
Kažkelintieji sąžinės graužimo metai.*

*Idėja – nuolatinis rankų
Plovimas kitų skausmu, kitų kančia,
Kitų krauju, kur miršta ir pralaimi
Visuomet tik kitas. Bet, deja,*

*Nėra čia nei kovos, nei kraujo – viskas
Tik melas ir vanduo. Tėvynė –
Bejėgėmis svajonėmis užnuodyti trofėjai
Tuštybės sienoj. Veidmainystė
Neturi formos, neturi amžinybės melas.
Dulkės vis tiek nubaus, nes ir herojai,
Be saiko valkiojami,
Susinešioja kaip daiktai.
(1973; Aidai, 1979, Nr. 1)*

Naujesniojoje Nykos-Niliūno poezijoje jaučiamas tarsi vidinis dialogas su savim pačiu. Kitais atvejais yra pašnekovas, „Tu“. Tai gali būti motina, Kristus, artimas poetui žmogus ar mirę draugai. Dažnai, man rodos, „Tu“ nėra realus asmuo, o fantazijos sukurtas jo esminės, gilios vienumos šešėlis. Pokalbis su tokiu Tu suteikia dialogui pridengtos, subtilios dinamikos, kaip ir jo mėgstami kontradikcijų pabrėžimai – arba išrišimai, nes kontradikcijos tėra tariamos: „Draugystės matas – baisi artumo praraja“ („Requiem H“, *Vyno stebuklas*).

Jaunesnioji Nykos poezija yra atviriau emocionali, laisvai išsiliejanti kartais kelių aukštų eilutėmis, tuo tarpu naujesnioji – kondensuota, kartais labai lakoniška, o emocija anaipol nenuslopinta, bet intelekto sukontroliuota. Apie tą skirtumą Nyka pasisakė maždaug tokiais žodžiais: „Kai esi jaunas, emocinė žaliava veržiasi, ir tu nori ją, tave varančią, visą išreikšti. Tu esi angažuotas. O su emocija, troškimu pasakyt tiesą, susijęs verbalizmas. Kalbi pasauliui – bent savo pasauliui. Vėliau tas pats turinys transformuojas į kitas, tikresnes, tikslesnes formas.“ O į intelektualizmą jis linkęs, sako Nyka, dėl savo kondicijos: nutolimo nuo savo gamtos.

Pasikeičia ir poeto santykis su skaitytoju. Jaunoji poezija deklaravo savo tiesas plačiai ir garsiai, lyg ieškodama bendraminčių. Vėlesnioji poezija yra tarsi giliai vienumon pasitraukusio poeto-filosofo laiškas sau, kuriuos bandydami suprasti, iššifruoti kartais pasijuntame nesmagiai – lyg braunamės į užsklęstą intymų pasaulį.

Pagaliau kitoks ir poveikis. Jaunesnė poezijoje buvo daug romantiškai kalbama apie begalinį liūdesį, skausmą, nykumą, kančią, bet skaitytojas veikiau jautė manierą negu sielvartą. Dabar paskaitome kad ir tokią „Lopšinę“ (*Vyno stebuklas*) ir mus nupurto neviltes, kartėlio šaltis: „Miegok ir neklausyk! Lopšinėse / Medėjos smaugia savo kūdikius, / Mėnulis šviečia pavogta šviesa. / Tavo tėvas – Agamemnomas – / Bailys ir išdavikas. Snieguolės miego / Nesudrumstė joks princas: ją suėdė / Darbšti kandis, ir ilsis po dienos darbų / Stiklo karste. Tai ją, ne karalaitę, / Mes saugome su mirusiais nykštukais.“

Baigiant šias įvadies pastabas, pažymėtina, kad Nykos-Niliūno poezija visa savo vidine laikysena, tonu, stilium prieštarauja tam, ko lauktume iš rytų aukštaičių kaimo kilmės poeto. Nėra joje menkiausios provincialumo žymės, nėra tradicinių įsitikinimų, primityvaus tikėjimo liekanų, nėra pagaliau nieko specifiškai liaudiškai lietuviško. O yra didžiulė universali kultūra, sugėrusi šimtmečius civilizacijos ugdytų literatūros, meno, filosofijos bruožų; yra pojūčių jautrumas, emocijų subtilumas, rafinuoti, neklystančio skonio ir raiškumo įvaizdžiai, nerimstanti, lengvus atsakymus atmetanti mintis. Nerandant geresnio žodžio – tai *aristokratiška* poezija, ir tokį jos dvasinį pobūdį liudija individualistiškai išdidi, nuo *profanum vulgus* atsiribojusi poeto Nykos-Niliūno laikysena.

Šiuo įvadu norėjau pabrėžti kai kuriuos Nykos poezijos bruožus, kurie esminėje straipsnio dalyje – paties poeto pasisakymuose – arba visai nekeliami, arba tik užsiminti. Mudviejų pašnekesiuose 1984 metų balandžio ir gegužės mėnesį Nyka-Niliūnas pradžioje papasakojo apie savo vaikystę ir poetinio brendimo metus, o vėliau kalbėjo apie savo poezijos sampratą ir misiją. Nors jo žodžiai nebuvo užfiksuoti nei stenografiškai, nei į magnetofono juostelę (jos Nyka nenorėjo), bet buvo kiek įmanoma tiksliau perduoti ir vėliau Nykos patikrinti, kai kuriais atvejais kiek praplėsti bei patikslinti. Nesant paties poeto formuluotų platesnių pasisakymų, čia perduodamos pastabos bei mintys turės pusiau dokumentinės reikšmės.

Pašnekesiai vyko laisvai, be nuoseklaus plano, be paruošto, užrašyto formulavimo, čia užbėgant įvykių sekai už akių, čia grįžtant, čia man prašant paaiškinti ar praplėsti. Vėliau teko visą medžiagą sugrupuoti ir kiek suglaudinti. Taip pat teko parinkti gana gausius poezijos pavyzdžius, pailiustruojančius teigimus. Šiuo atžvilgiu Nyka nenorėjo nieko patarti ir neatskleidė, ką jis pats laikytų labiau sakančiais savo poezijos pavyzdžiais. Toji pasirinkta parinkimo „laisvė“ pasirodė esanti nemaža našta: buvo labai sunku atsisakyti daugelio puikių jo poezijos pavyzdžių.

O juk visa Nykos-Niliūno poezija, ir ypač – brandžioji, vėlyvesnioji – turėtų teisėtai užimti savo vietą pasaulinės mūsų dienų poezijos lobyne, įvesta į jį kuria nors didžiąja kalba. Atsakingas, talentingas, jautrus poete vertėjau, kur tu?

Vaikystė ir brendimo metai

Mano motina dainavo dainą.

Jos akyse plaukė laivas.

Aš pasirėmiau aukštai ant stiebo,

Ir daina išsiskynė širdyje.

(„Motinos daina“, *Orfėjaus medis*)

Pats pirmasis sąmoningas pasaulio pajautimas, sako Nyka, buvęs bloškiantis kaip sproginas: „Viskas griūva, viskas lekia į mane.“

Argi nebus teisėta čia pat įsiskverbti su pastebėjimu: ta kone lopšy išgyventa tragiška dinamika berods bus tvirtai atsispaudusi Nykos-Niliūno poezijoje: jo vaizduojamas gimtasis pasaulis retai tėra idiliškas. Dažniau jis kupinas nerimo, nuolat kažkur besiveržiąs, kintantis, skaudus, bet ir drauge didingas kosmine jėga: „Pavasario audroje blaškėsi galingas beržas, / Tartum norėdamas į mėlynas erdves išskrist; / O aš stovėjau lyg mažytis taškas prieš bedugnę erdvę / Ir pirmą kartą nenorėjau grįžt, / Nes niekas žemėje nebuvo dar manęs pavergęs.“ (*„Grįžimas“, Praradimo simfonijos*).

Nyka pasakoja, kad jo vaizduojamo namų pasaulio visos buities detalės autentiškos. Kiek vėliau jis pridūrė, jog jo vaikystėje ne mažiau autentiški, jei ne daugiau, buvo jam ir vaizduotės padarai. Štai kelios ištraukos iš „Eldorado“ (*Praradimo simfonijos*):

Yra ten namas mėlynom langinėm, vienišas;

Name gyvena palikti vaikystėje žaislai.

Giliai vidudienio tyloje miega mano dienos,

Ten užkeikti ir mano begalinių kaip sapnai svajonių lobiai;

Basi draugai, mergaitė, kas pavasarį atbėgdavus kieman.

Ten šimtametis vėjas, rudenio lapus pagrobęs,

Kaip ištikimas šuo pareinant laukia

Ir saugo juos, kad atiduotų man.

Tenai mane namų vaiduoklis senas sau ant kelių pasodinęs,

Kai tamsiaveidė sutema pareina iš toli,

Lyg sūnų rankom didelėm vėl apkabina

Ir prašo sunkiai vienumai jo nepalikt...

Nyka pasakoja, kad namai, kuriuose prabėgo jo vaikystė, stovi ant kalno, visų vėjų purtomi, ošiančių medžių supami. O apačioj, pakalnėje, teka upelis, kurio niekas nevadinęs jo tikroju vardu, nors tokį vardą jis turėjęs, o visi vadinę tik Upe. Pavasarį sniegams tirpstant, ji tikrai virsdavusi upe.

Ištvinusi užliedavo slėnį ir dažnai nusinešdavo lieptą, kuris taip pat figūruoja Nykos poezijoje. Potvyniui atslūgus, užlietose pakrantės duobėse likdavo didelių lydekų. Parodžius vyresniems broliams, jie tas lydekas pasigaudavo.

Buvo ten ir parkas su jo medžių alėja, ir prieglauda su būriu našlaičių, basi draugai (su užuojauta jų skurdai Nykos vaizduojami), klegančios kuosas. Buvo ir žaidimų draugė – mergaitė. Nykos jaunoji poezija ją nuolat mini, jos ilgisi. Gal tai ji minima, mirusi, dar ir vėlyvajame eilėrašty „Rytas išdavė tave“ (*Draugas*, 1980, liepos 19):

*Rytas išdavė tave, įrašęs
Paskutinę M raudonu
Atsiminimų rašalu į skausmo knygą,
Paliktą prieš daugel metų
Ant mūsų lango. Pievose ir girioj skamba
Laukinis Persefonos balsas.
Laikas įsitempė iki trūkimo. Laiškas.
Bet kam? Ir aš staiga regiu:
Mūsų nesuskaitomais langais namų kieme
(Kur mus atvesdavo dryžuota
Prijuoste besišluostanti akis sena tarnaitė)
Vidurnaktį (po šermenų) sugrįžus stovi
Tavo akis nuleidusi vėlė
Skudurine lėle ant rankų,
Atėjus paskutinį kartą
Pažvelgti į nebeatsakomą ir tuščią
Kambarį, kur skamba
Laukinis Persefonos balsas.*

Kaip Nyka pasakoja, namuose gyveno sena tarnaitė Uršulė, tėvas, broliai, sesuo, o viso šio namų pasaulio centre buvo motina, kuri, kaip Nyka pats pabrėžė, buvo jo poezijai, ne vien gyvenimui, labai svarbi. Tai jai poetas yra skyręs ne vieną eilėrašty, o mes pastebėkime, jog jie buvo tarp jautriausiųjų, švelniausiųjų visoje jo poezijoje. Tarp jaunųjų eilėraščių išsiskiria „Motina“ (*Praradimo simfonijos*), kurioje paprastai, pasikartojančiais žodžiais, o visgi kristaliniu, klasišku vaiskumu atsispindi motinos šviesa, matyt, lydėjusi poetą visą gyvenimą:

*Gesdama paslaptingoje šviesoje Eldorado,
Begalinių laukų apkabintam name,
Tu klausai, kaip vaikai, Tavo šviesą praradę,
Lyg apakę klajoja naktim neramia.*

*Ir tada suliepsnoji nors vienai sekundei,
Paskutinėm ugnim jiems kelius šviesdama,
Ir užgęsti tenai, lyg šešėlis, be skundo,
Kaip žvaigždė begalinėn naktin krisdama.*

Kai kitame eilėraštyje, „Motinos daina“, Nyka-Niliūnas kalba apie motinos svajonę, jos dainą, įsišaknijusią jo širdyje, jis taip jai priskiria savo poezijos užuomazgą. O žymiai vėliau gilaus pesimizmo persunktoje „Raudoje“ (1956 m., *Balandžio vigilija*) jis skundžiasi:

*Motina, mano kartaus likimo ir skausmo šešėli,
Džiaugsmo neradus, kodėl savojo kūno šviesa
Uždengei medį kurčios buvimo būty beprasmybės,
Mano gimimo dienoj augusį jau po langais?*

Gyvenime motina buvusi tyli, užsidariusi. O tėvas, priešingai, buvo atlapos širdies, stiprių emocijų žmogus. Tėvo dėka namuose vyravusi knyginė atmosfera. Jos poveikį būsimasis poetas patyręs labai anksti, gal dar eidamas ketvirtuosius metus. Tėvas mėgdavęs skaityti balsu, motinai ir kitiems namiškiams klausantis. Skaitydavo, pavyzdžiui, kad ir Basanavičiaus pasakas. Kai kuris vaikas priaugdavo, jis perimdavo iš tėvo skaitymą balsu. Taip priėjusi ir Nykos eilė.

O skaitoma buvo viskas, kas tik lietuvių kalba pasiekdavo namus. Nyka atmena prieškarinę *Vaivorykštę*, Krėvės, Vienuolio, Vaižganto raštus. Maironio „Užmigo žemė“ pirmiausia jam buvo žinoma kaip daina. Namuose buvo 1920 metų *Pavasario balsų* laida su fotografijomis ir – kaip jas Jakštas-Dambrauskas pavadino – su Maironio „Beatričėmis“. Iš rusiškos prieškarinės skaitinių knygos Nyka pats pramokęs skaitė ir ta kalba, ir jis dar šiandien prisimena vieną pirmųjų stiprių įspūdžių, kurį jam paliko romantiška, egzotika dvelkianti Lermontovo „Palestinos šakelė“. Nyka mano, kad vaikystėj visai neblogai mokėjęs rusiškai. Apskritai jam labiausiai patiko poezija. O iš lietuvių beletristikos pirmoji stiprų įspūdį palikusi knyga buvo Jurgio Savickio *Šventadienio sonetai*. Priešingai kitiems berniukams, nebuvo skaitęs nė vieno kriminalinio romano.

Kiek paūgėjęs, pamėgo skaityti recenzijas – visas, kokias tik rasdavo. Matyt, jau budo ir antrinis jo polinkis bei talentas: teoretiko, kritiko. Nyka pasakoja, kad visą jo simpatiją laimėjo Balys Sruoga, kai jis buvo smarkiai puolamas Jakšto-Dambrausko dvitomyje.

Pirmasis susidūrimas su mirtimi buvo jam šiurpus, ir Nyka sako, jog jis žino – to niekuomet nebus galima užmiršti. Įspūdis per giliai įaugęs. Tai buvo vandens į krantą atneštas nuogas skenduolis. Jis ne kartą šmėkšteli Nykos poezijoje. Kartais tai gali būti ir dingusi vaikystėje mergaitė:

*Smėly, ant dygstančios žolės,
Gulėjo mėlynais plaukais skenduolė.
Aš ją nešiojuosi dar ir dabar
Su mirusiais ir niekad nematytais miestais –
Verona, Taormina, Saragosa, Roma.
Ir juodas laiko sniegas krinta
Ant jos išdužusių akių.*
(„Prarastas rojus“, 1963, *Vyno stebuklas*)

O dar anksčiau jį patį buvo ištikusi nelaimė, galėjusi suluošinti visam amžiui: būdamas šešerių kažkaip įkišo koją į riedantį vežimo ratą. Tėvas nuvežė Utenon pas gydytoją, ir jis, pamatęs, kad koja keleriopai sulaužyta, pasakė, jog teks amputuoti. Tėvas nesutiko, norėjo pasitarti su namiškiais, bet atvežė vaiką atgal su bendru nutarimu: jei reikia – nupjauti. Tačiau dabar gydytojas pakeitė nuomonę: „Berniuko koja pasilieka.“ Ir ji visiškai sugijo, liko tik randai.

Labai svarbus Nykos poezijos supratimui dalykas yra jo nuo mažens didžiulė vaizduotė. Jis sako, kad jaunatvėje gyvenimas buvo skilęs į dvi dalis: pačią realybę ir, anot jo, lyg antstatą, – knygų, paveikslų sužadintą jo fantazijos kuriamą pasaulį. Ir, jo žodžiais, šis sukurtasis grėsė tikroviškąjį visiškai užgožti.

Tas abiejų sferų susimaišymas matomas visoje jo kūryboje ir, ilgainiui darydamasis vis subtilesnis ir organiškesnis, šiandien gali būti laikomas jo poezijos metodu. Jaunojoj poezijoje autobiografiškai skamba, kai jis pasakoja vaikystėj visai dienai išklydęs iš namų, ir sunerimę namiškiai ėję jo ieškoti:

*Ir rado tarp senų namų panirusį į naktį gūdžią...
Pusiau apsvaigusį ir nepažįstantį jų, tartum svetimų.
Parėjęs į namus, netardamas nei žodžio, dar ilgai klausiau
dainų chimery tolimų.*

(„Penktoji elegija“, Praradimo simfonijos)

Panašiai ir kitur:

*...vienuma man tapdavo didžiuliais rūmais: Vienuma.
Jų salėse keistai skambėdavo daina, romantiška daina apie rūsčiam
gamtovaizdy, svetimoj šalyj, apleistą žydinčios mergaitės kapą,
Coleridge'o Senasis Jūrininkas, atidaręs girgždančias sunkaus
in folio duris, vėl skrisdavo išmirusių audrų būry į tolimas šalis.*

(„Vasaros simfonija“, Praradimo simfonijos)

Apskritai tačiau atrodo, kad jaunojoje Nykos-Niliūno poezijoje realybė ir fantazija dar nebuvo sulydyta į vieną naują tikrovę. Abi sferos klostėsi lygiagrečiai ir buvo nesunkiai atskiriamos. Vėlesnėj poezijoj tai integralus, nebeišskaidomas liediny, ir jo išraiška yra žymiai komplikuotesnė:

Žiema yra Tavo paskutinis laiškas – liūdnas ir nebeatsakomas.

Data: pėdsakai kely, sušalę ir nebeįskaitomi

Tarp kūno ir amžinybės.

Sniegas, krintantis į juodą

Dirvožemį, yra tavo žodžiai: „Mylimas sūnau!“

O jų skambėjimas – kaip pilkas (sningant) vakaro peizažas

Su prieglauda, nuogais alėjos medžiais

Ir Penelope, šluojančia takus.

(„Žiemos elegija“, Balandžio vigilija)

Grįžkime prie Nykos pasakojimo apie savo vaikystę ir kokie kiti bruožai tada plėtojosi ir brendo jo dvasinėje struktūroje. Gal tai bent iš dalies siejosi su jo susižavėjimu cirku; jo vaikystės visų didžiausias noras buvo tapti labai stipriu. Tada jis mokykloje ne vien save apgintų nuo didesnių paauglių, bet gintų visus skriaudžiamuosius ir silpnuosius, kuriems užuojauta dažnai skamba jo jaunoje kūryboje.

Štai iš „Fugos apie pavasario vaikus“ (Praradimo simfonijos):

Tuomet iš miegančios tylos nubunda

Įdubusiom akim giliai

Vaikai – ir bėga į šią saulės šventę.

Drabužėlius menkus prie kūno spausdami delnais.

Vienam veide: „Aš bėgu, bet kodėl į begalinę kančią?“

Kitam: „Į saulę! Ji man motina. Ir aš einu tenai!“

Vienam jų liko mažas, nevikrus ir keistas brolis.

Jis nesuspėja su kitais. Žiūrėdamas pavasario dangaus akim,

jis griūna, ir per veidą ritas ašara tyra.

Bet ne! Jis nesustos! Pavasaris jam išaugins sparnus – ir lėks į šalį tolimą,

Kur nieko, be plačių erdvių, nėra laisviem aram!

[...]

Jaunystėje Nykai imponavo visoks modernizmas, maištingumas. Labai didelį įspūdį paliko avangardiški *Keturi vėjai* ir net kiek vėliau pasirodęs *Trečias frontas*, kurio šiandien jis visiškai nevertina. Su Kazio Binkio poezija jis artimiau susipažino jau vėliau. Bet gimnazisto amžiuje, kada žavėjo modernistai, visa senoji poezija jam atrodė kažkokia „privaloma“ ir tinkanti tik j vadovėlj. Pavyzdžiui, Mykolaitis-Putinas atrodė jam beviltiškai nuobodus, senoviškas. Tik jau 1937 metais, kada išėjo Putino rinkinys *Keliai ir kryžkelės*, pasikeitė jaunojo poeto požiūris į jį. Dabar jau jo kūryba imponavo.

Iš ankstesnės poetų kartos Nyka-Niliūnas aukščiausiai vertina senąją Aisčio, tada dar Jono Kossu-Aleksandravičiaus, lyriką. Su jo poezija artimai susipažino, kai vyresnis brolis, Kaune gyvenęs su Aisčiu, parvežė namo *Eilėraščius* ir *Imago mortis*. Iš tos kartos poetų Nyka taip pat aukštai vertina Antaną Miškinį ir ankstyvąjį, *Amžino žydo* ir *Krintančių žvaigždžių*, Bernardą Brazdžionį.

Beje, ankstyvoje jaunystėje, pasakoja Nyka-Niliūnas, vaizduotę žadino ne vien knygos, bet ir pakliuvę į rankas žymiųjų paveikslų atvaizdai. Taip atsirado jo jaunesnėje poezijoje „vaikystės draugas Veronese“, sužavėjęs paveikslų knygoje, kurią kažkas buvo atvežęs iš Peterburgo.

Lemiamos reikšmės, giliai palietusi, net išgąsdinusi patirtis buvo Charle'io Baudelaire'o (Šarlio Bodlero) poezija. Kaip Niliūnas pasakoja, tai ji bus pakreipusi jo pagrindinį domėjimąsi kūryba į Vakarus ir tolyn nuo savosios, lietuviškosios poezijos. Nuo šiol jis iš viso jau taip giliai lietuvių poezija nebesidomėjęs. Tačiau rafinuoto vakariečio kūryba buvo jį taip užgožiančiai paveikusi, kad jis pasijuto savo eilėraščiuos gyvenęs ne savo jausmais, kalbąs svetimais žodžiais ir ritmais. Jam atrodė, kad nėra prasmės rašyti apie savo pasaulį, tokį skurdų ir menką.

To pesimizmo ir įtakos atsikratyti padėjo kiti autoriai: Mallarmé (Malarne), Valéry (Valeri), Lautréamont'as (Lotreamonas), net ir Francis Jammes (Francis Džeims), beletristai André Gide'as (Anrė Gidas) ir ypač Marcelis Proustas (Marselis Prustas). Savo milžiniškame veikle *Prarasto laiko beieškant*, be galo lėtai rutuliodamas vos bejudančią, beveik troškinančią atmosferą, Proustas įtikinamai parodęs savo tikrovės svarbą. Nesvarbu, koks mažas tau atrodytų tavo pasaulis, apie jį tu gali kalbėti, sako Nyka, savais jausmais, ritmais ir žodžiais. Tai buvo svarbi, blaivinanti įtaka.

Nors Nyka pats konkrečių žalingos įtakos pavyzdžių nenurodė, bet skaitytojas nesunkiai pajus svetimą, organiškai nepasisavintą retoriką dažname *Praradimo simfonijų* eilėrašty. Jam užklius tokios frazės, kaip antai: „Kaip gladiatoriai du susitiko akys mūsų, / Pritvinę nerimo ir nesuprantamų aistrų karčių“ („Rungtynės“). Arba: „Jei aš pakelsiu ranką ir tave iš meilės nužudysiu, / Kaip tau, sunki mano dienų iliuzija, žadu / Ir, niekindamas žvilgsnį tavo tragiškų akių juodų, / Prieš mirstančią tave aš būsiu Nugalėtojas Didysis...“ („Gladiatorius“). Laimei, Nyka pats bus pajutęs, kad tokios žudančios eilutės grėsė jo paties poezijos gyvybei. Didelis prigimtas talentas padėjo atmesti užgožiančią įtaką, ir net panašiuose j cituotus eilėraščiuose, nors apsupta pompastiškų sušukimų ir daugybės žodžių didžiąja raide, – kaip Likimo pasmerktas Alchimikas, Nesugrąžinamumo Demonas ir kiti, – prasimuša nenuslopinta savo, nykiška gaida. Kaip Nyka sako, jis suprato pavojų paskęsti epigonizme, ir tai buvo išgąsdinusi galimybė. Jis ėmė sąmoningai vaduotis.

Pirmu savo išsivadavimo momentu Nyka laiko *Orfėjaus medžio* rinkiny „Vasaros simfonijos fragmentus“. Štai ištrauka iš antrojo fragmento, kuris, beje, savo nuotaika yra vienas saulėčiausių, laimingiausių visoje jo poezijoje:

*Iš miško grįžta balta skrybėle diena;
Rasa pažliugusiu žaliu apsiaustu pridengtas jos šiltas kūnas.
Vėsių srovė ant akmenio, iš džiaugsmo klykaudamas,
prausias kėkštas:
Nuo jo auksinių plunksnų krinta paskutiniai mirusios tamsos
lašai.
Iš tolo skamba paukščių pilna galva beržas plačiašakis
Ir milijonai spindulių atbėga, kaip auksinė gyvulių banda,
keliais.*

*Ten sėdžiu vienas ant akmens, kurs buvo panašus į varlę.
Ir šviesiaplaukis rytas skamba kaip Corot.
Mano pasauly vasara. Auksinis rytas.*

Kaip Nyka-Niliūnas pats pastebėjo, čia jau jo pasaulis ir jo žodžiai. Tačiau kažkaip svetimo štampe prisimetimas visam laikui sumažinęs jo norą skaityti poeziją. Vėliau jam didelį įspūdį daręs Oskaras Milašius ir taip pat Edgaras Poe, kurį tada, dar angliškai nemokėdamas, jis skaitęs Mallarmé išverstą prancūzų kalbon proziškai, bet, anot Nykos, puikiai. Atrodo, kad Milašiaus susimąstymas, Edgardo Poe fantastiška romantika Nykai buvo savesni – kiekvienu atveju jo poezijai žalingo poveikio nepadarę.

Tarp Nykos mėgstamų poetų buvo vokiečiai Eichendorfas (Aichendorfas), Goethe (Gėtė), Hölderlinas (Hiolderlinas), nepaprastu gebėjimu rašyti imponavo Nietzsche (Nyčė), kaip filosofas, bet ypač kaip poetas. Rilke (Rilkė) šiandien jį erzinąs manierizmu, jo kalba esanti saloninė, deklasuota. Be to, Rilkei kenkiąs per didelis intensyvumas, jis per daug puoląs. Heine (Heinė) jam atrodąs negana rimtas. Apskritai, pasak Nykos, seniau buvusios didžios poezijos, kaip prancūzų, vokiečių, anglų, dabar atrodo išsikvėpusios. Šiuo metu esą pranašesni graikų, italų, ispanų kalbomis rašantys poetai.

Dar reiktų vardinti moderniuosius anglų poetus, nors juos, – pavyzdžiui, Eliotą, – Nyka sako per vėlai sutikęs, kad būtų padarę jam gilesnį įspūdį: labiau reiktų išvardinti visus žymiuosius senovės lotynų poetus. Ne veltui Nyka įdėjo didžiulį triūsą, versdamas Vergilijaus *Georgikas*. Sąrašas gerokai pailgėtų: Nyka yra skaitęs labai daug.

Nyka-Niliūnas tačiau pabrėžia kitą itin rimtą savo interesų sritį, kuri tiesiogiai atsiliepia jo poezijoj. Tai filosofija, kurion jis jau seniau buvo ir dabar yra giliai įžengęs. Jau Lietuvoje jis buvo išklauses pilną universiteto kursą, bet dėl karo meto sąlygų tespėjo įsigyti romanistikos diplomą. Tačiau Vokietijos universitetuose Tiubingene ir Freiburge filosofijai, kaip ir meno istorijai, jis skyrė pagrindinį dėmesį. Filosofinis mąstymo pagrindas yra integrali jo *poetinio* pasisakymo dalis. Idėja, mintis jo poezijoje persmelkta įvaizdžius, randa išraišką stebinančio taiklumo metaforose, bet nevirsta sausa formule, nenustelbia gyvo, ieškančio žmogaus emocijų, jo kvėpavimo, jo fantazijos lakumo. Kaip tiktai minties ir emocijos nuostabi vienuma, neturinti sau pavyzdžio visoje mūsų poezijoje, yra jo kūrybos jėga ir išskirtinis bruožas.

Nyka-Niliūnas konsekventiškais savo poezijai filosofais laiko pirmiausia senovės stoikus, kaip Markas Aurelijus, ankstesnius už Sokratą graikų filosofus, kaip Heraklitas, Parmenidas ir kiti, o vėliau – mistikus, kaip Meisteris Eckhartas (Maisteris Ekhartas). Svarbus jam Spinoza (Spinoza), dar vėliau Kierkegaard'as (Kierkegardas) ir poromantinė filosofija. Pokario metu jam darė įspūdį Martinas Heideggeris (Martinus Haidegeris); šalia jo filosofijos ir literatūrinių problemų nagrinėjimas, žodžio gvildenimas.

Iš kitų didžiųjų filosofų Nyka laiko Schopenhauerį (Šopenhauerį) gerai, net pavojingai per lengvai rašiusiu; Hegelį (Hėgelį) paradoksiškai vadina nuobodžiu, bet įdomiu; o Kantą – neįmanomu skaityti be specifinės terminologijos. Tačiau šie filosofai jo kūrybai įtakos nedarę.

Pagaliau buvo natūralu paklausti prancūzų kultūros poetą-filosofą, ką jis galvoja apie Jeaną-Paulį Sartre'ą (Žaną-Polį Sartrą), kuris taip dominavo pokario egzistencialistų mintyse, berods ne vien Prancūzijoje. Nyka tačiau sako, kad Sartre'as jam neimponuoja, nors jis ir pripažįsta Sartre'o, rašytojo, lakumą. Pasak Nykos, Sartre'as, kuris studijavo Berlyne, tik perkėlęs į prancūziškąją aplinką Husserlio (Huserlio) ir Heideggerio mintis.

Nušvietęs savo poetinio formavimosi kelią nuo jauniausių dienų iki subrendimo, Alfonsas Nyka-Niliūnas keliais atvejais kalbėjo apie savo poezijos sampratą ir misiją.

Nyka-Niliūnas apie poeziją

Aš eisiu vienas
(„Septintoji elegija“)

1. Poezija ir jos paskirtis

Nykos-Niliūno laikysena išdidi, absoliučiai atsiribojanti nuo bet kokio utilitarizmo, tarnavimo praktiniams tikslams, kokie gyvenimiškai svarbūs – tautiniai, socialiniai, religiniai – jie bebūtų. Jis nepataikauja dienos madoms ir srovėms, nesiekia įtikti skaitytojui, neagituoja už nieką. Kaip pačioje tikrovėje jam svarbiausia yra būti, o ne ką nors statyti, taip ir poezijoje svarbiausia, kad ji tikrai yra išliekantis buvimas. Jeigu toji poezija – be galo individuali, uždara, užšifruota – mažai kam suprantama, jo tatai nejaudina. Jis sako, pavyzdžiui, kad jei kalnuotoj dykumoj išsiskleidžia puiki gėlė, kurią bemato gal kokio vabalo nesuvokiančios akys, ji vis dėlto ten yra. Konsekventiškai Nyka neieško viešumos, neskaito savo kūrybos vakaruos, negaudo pripažinimo žodžių ar aplodismentų. Savo kūrybai reikliausias sąlygas nustato jis pats. O apie savo atsiribojimą pats sako eilėrašty „Sienos statymas“ su autoironiška gaida:

*Sienos statymas.
Nepertraukiamas ir nuolatinis
Savo nuolat mažėjančiai
Teritorijai ginti.*

*Neilgai trukus
Aš būsiu
Karalius be valstybės,
Valstybė be teritorijos,
Vienintelis pasaulyje valdovas,
Gyvenąs ir puotaująs
Sienoje.
(Metmenys, Nr. 42,1981)*

Drauge Nyka mus įspėja, kad mažiausiai apie savo kūrybą galys pasakyti pats poetas. Mes galime sutikti su tuo tvirtinimu tik vertinimo prasme: tai reikia palikti laikui. Tačiau tik jis pats gali mums pasakyti, kaip jis supranta poeziją, ko siekia. Todėl jo unikalūs pasisakymai yra reikšmingi ir liks tokiais ateities jo kūrybos nagrinėtojiui. Nes nors apie Nykos-Niliūno poeziją yra daug rašyta, ir ji visuotinai aukštai vertinama, bet išsamios studijos dar reikia laukti. [...]

Norinčius įžengti jo poezijon Nyka įspėja: Palikite logiką už durų. Aristotelio formalaus, taisyklingo galvojimo nužymėti dėsniai poezijai negalioja. Kaip jis sako: čia *taip* yra lygu *ne* ir reiškia tą patį. Nutolimas yra grįžimas. Praradimas yra atradimas tikrai. Čia, naujame poezijos pasaulyje, vyrauja tikrovės reiškiniai yra ne daugiau konkretūs negu fantazijos sukurti vaizdai, negu svajonės, sapnai, nuojautos. Netgi atvirkščiai: vidinė tikrovė konkretesnė negu išorinė. Jo poezija yra atskiras, vientisas pasaulis su savo filosofija, etika, net su savo geografija, kadangi tikrovės vietovardžiai, jo minimi dėl savo skambėjimo ar dėl asociacijų, įgyja visiškai netikrovišką prasmę – fantastinę, poetinę. Tad, sako Nyka, poezijos suma yra integrali visuma, pasaulis su savo personažais, – kurie nebūtinai žmonės – ir kurio neatskiriama dalis yra ir pats poetas. Jis yra to pasaulio atramos taškas. O kitos lygiai neatsiejamos sudėtinės dalys yra žmonės ir namai, peizažas, gyviai, daiktai, emocijos, mintys...

Tikrovėje, sako Nyka, viskas išnyksta. Poezijos misija yra išgelbėti nuo išnykimo pasaulio

fragmentus, o tai įmanoma tikrai paverčiant pasaulį integralia poetine sistema. Poezija siekia anapus loginės prasmės – į etinę, filosofinę, teologinę suabsoliutintą prasmę. Todėl ji yra vienintelis ko nors vertas, reikšmingas dalykas. Visa kita neišlieka, neturi konsekvencijos nei prasmės.

Nyka toliau sako, kad sutapatinęs pats save su savo poetiniu pasauliu, tik jame ir jis pats tėra tikrai gyvas. Visa likusioji buitįs jam yra beprasmė. Bet kalbėdamas apie savo brangaus pasaulio nykimą, poetas sukuria nenykstančio grožio ir nuotaikingumo eilėraščius – pavyzdžiui, šią „Tylią dainą“:

*Nieko neliko tyloj. Tik tavo balsas
Vienišas skamba žolėj, ir tavo žingsniai
Tyliai slenka pakrantėm,
Degančia saulėj žeme.*

*Nieko neliko tyloj. Auksinis rytas
Ieško tavęs po namus. Laukinė saulė
Dieną, pažinusi, glosto
Ilgesį tavo plaukų.*

*Nieko neliko tenai. Tavęs nebuvimas,
Šnerantis kraupiai žolėj, ir tavo rankų
Švelnūs tonai ant veido
Gęsta tyloj su manim.
(Balandžio vigilija, 1954)*

Beje, „Tylūs dainos“ būdingai nykiškas, subtilus pasisakymas įlietas į tobulą alkajišką strofą, ir tai sudaro grakščią jungtį su antikiniu poezijos pasauliu. Nykos poezijos pasaulis savo motyvais apima ne vien tiesiogiai išgyventą gimtinės ar tremties patirtį, bet ir antikinį pasaulį su jo poeto simboliu – Orfėjum, su jo faunais ir bakchantėm, ir briugheliškai atrodančius arba primenančius Hieronimo Boscho (Jeronimo Boscho) košmariškus regėjimus, viduramžius ir lengvas elegantiškas Watteau (Vato) bei Fragonard'o (Fragonaro) figūras, ir grįžtant vėl į senovę – biblinius motyvus, kaip „Emaus keleiviai“ arba „Vyno stebuklas“. Ir dažnas tylus dalyvis yra Jisai, Mokytojas: Kristus

O tarp Nykos tikroviškojo gimtinės pasaulio elementų, kuriuos jis siekia išgelbėti nuo išnykimo ir daro pasikartojančiais savo poezijos motyvais, kaip jau minėta, centre yra Motina, kiti artimieji, sena tarnaitė; namai su supančiais medžiais; mergaitė; daiktai, paveikslai, veidrodys; sudvasinti gyviai, paukščiai; vėjas – ištikimas sargas ir palydovas. Vėlyvesnėse eilėse, bet žymiai rečiau, atsiranda erotiškų motyvų. Kartu ateina atsiskyrimai, mirtys. Pesimistiškas prasmės nebuvimas. Svetimumas, vienvė, tremtis. Pasikartoja ir Sūnaus palaidūno tema: būtinybė palikti namus ir išeiti į svetimą pasaulį ir lygi būtinybė – nuolat grįžti į namus.

Visa tai poeto transfigūruojama, išreiškiama daugiaplaniais įvaizdžiais, kuriuose kaip sapne susilieja tikrovėje atskirti reiškiniai. Nykos poezijoje iš balso išskrenda paukštis ir blaškosi, ieškodamas namų; laikas atsimuša nuo sienų ir krenta ant veidų – kaip šviesa („be šviesos nėra laiko“, mįslingai kartą pasakė Nyka); arba štai nuostabaus subtilumo kelių aukštų įvaizdis:

*...Tavo rankos
Šešėlis, siekiantis vandens, išlikęs sienoje,
Yra Tavo: „Sudie, sūnau!“, kurs skamba
Visose peizažo linijose, kaip žodis,
Kurio prasmės aš nežinojau niekuomet.
(„Žiemos elegija“, Balandžio vigilija, 1957)*

Nyka-Niliūnas sako, kad poezijos temą visada galima išreikšti vienu žodžiu. Jo kūrybos atveju

peršasi tokiu žodžiu nuolatinis Grįžimas arba begalinė Ištikimybė savam pasauliui. Juozas Girnius savo išsamiam įvadiniam straipsny į *Žemės* antologiją visų jos poetų (šalia Nykos-Niliūno – Nagio, Bradūno, Kėkšto ir Mačernio) kūrybą suvedė po vieno žodžio stogu: Prasmė – žmogaus gyvenimo žemėje prasmė.

2. Žodis

Nyka-Niliūnas sako, kad nesiliaujančio sąmokslu išgelbėti pasaulio fragmentus kelias veda per žodį, per grįžimą į raidę. Nors retas iš milijardų sakomų žodžių išlieka, bet žodis lieka poezijos išlikimo būtina sąlyga. Nyka primena, jog ir istorijoje viskas išlieka rašytinio žodžio, raidės dėka. Be jo nebūtų išlikę visi aleksandrai didieji ir napoleonai. Būtume galėję pasakyti, kad jų niekad ir nebuvo. Tad poezija yra nuolatinės pastangos pavadinti tikruoju žodžiu, rasti vardą. Rasti tikrai pasakantį žodį, kuris būtų integrali visumos dalis ir turėtų progos išlikti, yra sunkus, bemaž beviltiškas triūsas. Visada ir visiems gresia praėjimas, išnykimas. Bet reikia spirtis.

Norint savo pasaulį išreikšti, tęsia Nyka, būtina jį „gramatizuoti“, t. y. paversti dėsningu rašytu žodžiu. Tačiau poetas turi nužengti toliau už gramatikos. Sausos, žodyninės žodžio reikšmės nepakanka, sako jis. Žodis turi būti praturtintas visomis galimomis savo konotacijomis, jis turi būti „išvaduotas“ iš formulinės reikšmės, nors Nyka ir pripažįsta, kad žodyninį žodį nuo poetinio skiriantį tarpą nelengva suvokti. Poetinį žodį supa ištisas asociacijų ratas, ir jos gali būti visuotinės arba asmeniškios, iš savo individualaus pasaulio. Pavyzdžiui, eilėraštis „Akimirka“ (1975; *Aidai*, 1979, Nr. 1):

*Balta užuolaida mėnulio šviesoje.
Geltoni aukso amžiaus
Kūnų spalvos jurginai.*

*Stalas. Aplinkui susirinkę kėdės
(Po paskutinės vakarienės). Miręs
Gėlių ir vyno kvapas.
Pajuodę Letos topoliai ir Fornarinos
Kakta. Ištroškęs gerti
Vienišas qšotis.*

Bet mūsų nebėra.

Čia stalas dėl užuominos skliaustuose siejas su Paskutinės Kristaus vakarienės stalu ir tampa tarsi visais stalais, suabsoliutintu Stalu didžiąja raide.

Tolimesnis uždavinys, sako Nyka, sugebėti paversti žodį integralia visumos dalimi, nes pilną savo reikšmę žodis įgyja tik santyky su kitais jį supančiais žodžiais. Jis turi atstovauti visumai: *pars pro toto**, kaip visuma turi paruošti ir jį. „Vienas už visus, visi už vieną.“ Jei žodis visumos nereprezentuoja, jo neturėtų būti, sako Nyka. Tiesa, yra žodžių, reikalingų dėl savo skambesio. Kiti gali būti kaip spektaklyje statistai: jų vaidmuo mažas, bet ir jie veikalui būtini. Nepasakantieji žodžiai neišlieka – jie tėra balastas.

Savo ieškomą žodį Nyka-Niliūnas vadina nuogu. Tai reiškia daugiau nei apvalytą nuo atsitiktinių puošmenų bei apvalkalų žodį. Kad juo išreiškiamas daiktas išliktų, toks žodis turi būti tikrai pasakantis. Tai žodis, kuris yra, tikras ir nuogas, – kaip tikras žmogus taip pat yra nuogas. Nuo apvalkalo, nuo korupcijos prasidėjo kūno nepadorumo sąvoka, sako Nyka. Tikruoju žodžiu išreiškiamą daikto suabsoliutinimą Nyka vadina daikto teologija. Jo naujesnėje poezijoje,

* Dalis vietoj visumos (lot.) (Red.)

kovojančioje dėl tikslaus, pirminio žodžio, šalia filosofinių yra daug gramatinių terminų, ir „teologas lietus“ į stogą kala savo „traktatą“. Eilėrašty „Skausmo gramatika“ (1958, *Vyno stebuklas*) taip kalbama apie tam tikrą nuasmeninimą:

*Mano ir tavo,
Rytoj ir vakar
Virtu įvardžiais, ir visą
Buvimo išmaldą
Atsiėmė rūsti Gramatika.*

O jo svarbiame eilėrašty „Ars poetica“ (prie kurio dar grįšim) sužmoginami gramatiniai terminai ir dar kartą pabrėžiama, kad „žodis yra daugiau, nei kūnas“, nes jis yra „vienintelė būtis prieš laiko antplūdį“.

3. Klausimo kėlimas ir kontradikcijos

Kalbėdamas apie savo filosofiją, persmelkiančią jo poeziją, Nyka-Niliūnas pabrėžia, kad yra dalykų, apie kuriuos neįmanoma kalbėti. Tokios ribinės sąvokos, kaip Dievas, kaip amžinybė, yra už neperžengiamos sienos. Kiek bebūtų kalbama, sako jis, apie Dievą, Jo vis tiek neišreikštų. Todėl sprendimas, atsakymas neįmanomas. Tačiau svarbiausias dalykas yra to sprendimo klausimo kėlimas. Tą klausimą bandai formuluoti nuolat, stengdamasis juo tiksliau jį išreikšti. Ar toks formulavimas kada nors patenkinamai pasibaigia? – Niekad, – trumpai atsako Nyka. Bet pačiame klausimo formulavime jau glūdi tiek sprendimo, kiek yra įmanoma pasiekti. Pilnutinio atsakymo nėra ir negali būti. Jeigu būtų įmanomas toks atsakymas, jis viską suniveliuotų, panaikintų ir klausimą, ir bet kokią klausiančiojo būties prasmę. Ir vis dėlto reikia veržtis, artėti prie atsakymo. Atsakymai, kuriuos randa politika, sociologija, poezijai neįdomūs.

Toje poeto laikysenoje jaučiama kontradikcija: atkakliai klausti, kas neatsakoma, žinant, jog atsakymo nėra ir net nereikia. Į tai jis primena: viduramžių teologas tvirtino, kad pasakymas „Dievo nėra“ yra vienas iš Dievo buvimo įrodymų. Taip yra, nes kiekviename neigime slypi teigimo galimybė. Kaip paprastai yra su Nykos poezija, ji vaizdžiau ir aiškiau pasako tai, kas, atrodo, paklysta abstrakčiuose formulavimuose. Štai jo „Gnoseologija“ (iš *Metmenų* Nr. 42):

*Nežinau, kas esu.
Neradęs
Atsakymo į baisų
Klausimą, kas aš esu,
Nematąs ir nematomas,
Sėdžiu,
Bandydamas išspręsti
Lygtis, kuriose
Vienintelis nežinomasis –
Aš.
Mirti gimimu,
Gimti ir gyventi
Mirtim, nežinant savo
Ir Dievo vardo,
Nes žodis
Yra daugiau, negu būtis.*

Tad klausimo kėlimas yra tas pats ieškojimas tikrojo žodžio: vardo. Toksai ieškojimas yra kiekvieno individo savitas kelias, nes tikėjimas sublimuojasi tik per patį asmenį. Todėl jokia parama iš šalies nepriimtina. Reikia atmesti kitų surastus receptus, sugromuliuotus sprendimus. Nyka-Niliūnas sako: „Aš niekad nesupratau, kas yra amžinybė.“ Jis nenori primityvios, lokalizuotos amžinybės. Kitu atveju Nyka yra pasakęs, kad, žinoma, jis norėtų gyventi amžinai. Bet tai būtų ne primestoj amžinybėj, o savam pasauly. Jis, pavyzdžiui, norėtų būti vėl dvylikos metų, rugpjūtį, Nemeikščiuose ir taip gyventi ten amžinai.

Šitokioje pusiau juokais mesteje pastaboje glūdi labai svarbi Nykos, asmens ir poeto, laikysena: begalinė ištikimybė gyvenimui šioje žemėje, su visais jo skausmais, nusivylimais ir neteisybėm. Tai todėl visa jo poezija veržiasi įprasminti, suabsoliutinti, tikru vardu pavadinti savąjį pasaulį ir taip išgelbėti jį nuo išnykimo – jį, pasaulį, ir save jame, kaip jo integralią dalį. Tai yra jo amžinybė. Ir vėl vaizduotė šių minčių išreiškimui grįžkime prie poezijos, šiuo kartu – ankstyvesnės. Savo jaunesnių dienų ambicingiausiame ir stambiausiame eilėrašty, „Septintoj elegijoje“ (*Orfėjaus medis*), poetas vaizduotėje grįžta į gimtinės miesto gatves, ir jo naktiniame klaidžiojime susipina tikrovės elementai, vaikystės reminiscencijos, mistiškos aliuzijos į mirusiųjų karalystę. Jis ten sutinka sau artimos sielos „žmogų-gamtovaizdį“, gaudžiai apraudantį savo nelaimingą gyvenimą, ir guosdamas jam sako:

...Kas gi žmogų išvaduos?

*Jeigu dar kartą grįžtų Kristus,
Argi ne jis atneštų, kaip atletas, švyturį,
Paverčiantį likimo purvą auksu
Ir išvaduojantį paskutinius kovotojus (mes esam jie) iš apkasų?
Bet jis atsakė man:
„Jeigu silpnybės valandoj Jis, paprastas kaip duona, vėl ateitų
Ir ant išvargusios galvos uždėtų spindulingą ranką,
Argi nebūtų išdavystė atsigerti Jo paguodos?*

*Argi galėtų Jis paguosti mus, atimdamas namus ir džiaugsmą
Arenoj pralaimėjimo ar išsilaisvinimo šventę išgyvent pačiam?
Ir jeigu mes negrįšim tais keliais, kuriais Jisai norėjo,
Ir jeigu mes, kad ir beviltiškai, norėsime ginti savo Vardą,
Argi galės Jis kaltinti mus, prie durų, amžių tamsoje
Bežaidžiančius savam pasaulyje suradęs?*

*Jeigu rūstusis Dievas žada mūsų maišto neatleisti
(Mes nusikalstame norėdami ir nenorėdami pažinti Jo tiesos),
Tai narvo paukštis ne atlyginimą, bet išvadavimą dainuoja,
Nes niekas neatlygins išgyventos nežinios.
Teneatlygina Jisai ir man. Geriau aš eisiu vienas.
Tegu užmiršta ir tegu palieka Jis mane savam likimui,
Ir išdidi naktis man taps išsivadavimo šviesa.*

Taip savo antrininko vardu aistringai ir išdidžiai maištaudamas prieš savojo kelio ir savojo pasaulio paneigimą, „Septintosios elegijos“ paskutiniais žodžiais poetas išsako savo credo:

*Ir apėmė mane sunkus patriotizmas žemei,
Sunkus patriotizmas gamtai,
Kurs skiria mus nuo amžinybės vandenų karčių;
Ir apėmė mane bežodis troškulys pačiam žeme pavirsti
Ir ant krūtinės jausti rudenėjantį vaikystės miestą*

*Ir bėgančius su kuprinukėmis vaikus;
Arba galingu žiburiu jų kambarių tamsoj spindėti
Ir jiems tamsos apakinton širdin, kaip išsilaisvinimo grūdas, kristi
Ir taip išnykti su džiaugsmu, kad atnešiau šviesos.*

Tasai išdidus maištingumas, tasai prometėjizmas, noras atnešti šviesos nežinios tamsoje skurstantiems liūdno gyvenimo bendrams suteikia Nykos poezijai giliai humanistinį pobūdį. Jis sako ir jaunystėje, ir dabar bodėjęsis nešvankia neteisybe, smaugiančiu skurdu, ir todėl emociškai bei filosofiskai simpatizuoja žmogaus maištui, revoliucijai siekiant išsivadavimo. Bet jo sukilimas yra metafizinis, prieš likimą ir jį lemiančias jėgas, prieš nežinią, kurioje gyvena žemėn numestas žmogus. Tai – ne kokia klasių kova, ne maištavimas prieš santvarkas ar vyriausybes. Todėl būtų neįmanoma įsivaizduoti Nyką-Niliūną, žygiuojantį po kokios ideologijos ar primityvios „tiesos“ vėliava. Savo kivirče jis jaučiasi žygiuojąs šalia Kristaus.

Nyka-Niliūnas primena, kad beieškant tikrojo žodžio, kuris išgelbėtų savąjį pasaulį nuo išnykimo besiveržiant į nepasiekiamą sprendimą, visada gresia pralaimėjimas. Bet pats klausimas esąs aukštesnis už atsakymą, nes klausimas yra veržimasis. Pralaimėjimas esąs aukštesnis už laimėjimą, nes pralaimėjimas yra totalus, o laimėjimas visada esti dalinis, laimi *ką*. Pats tokio dalinio laimėjimo troškimas, sako Nyka, būtų metafizinis oportunitizmas. Palyginimui jis mini tokią mitologemą kaip skaistybė, kuri yra daugelio kultūrų gerbiama. Tai tyras, nesudrumstas vanduo. Skaistybė aukštesnė už konsumaciją. Toji mintis atsispindi eilėrašty „Mergaitės daina“ (*Vyno stebuklas*):

*Aš dar norėjau būti tik žolė, tik ženklas,
Tik klausimas ir nesuvokti
Savo kūno prasmės. Ir tu
Turėjai net sapne manęs neliesti,
Nes kūnas yra būti.*

Bandymas poezijos žodžiu išgelbėti savo fizinį ir vidinį pasaulį nuo išnykimo be žymės, be pėdsako reiškia išgelbėti, kad gyventų, nemirtų. Tos ribinės kategorijos, gyvenimas ir mirtis, yra sukeičiamos. Jis sako: „Aš nežinau, ar gyvenimas yra mirtis, ar mirtis yra gyvenimas.“ Tai klausimas, kurį nuolat kelia jo poezija, gretindama antinomijas, parodydama, kad kontradikcija tėra tariama. Kai palieki gimtąją aplinką, ją tikrai atrandi savy, ir tavo nutolimas tampa nuolatiniu grįžimu. Kas miršta, išsilaisvina nuo mirties. Dingę daiktai, gamtovaizdžiai, veidai įgauna suabsoliutintą, nebepraeinančią gyvybę mūsų sąmonėje, ir tai tokius juos siekia išgelbėti poezija.

Jeigu gyvenimas akivaizdoje gresiančio išnykimo atrodo neturįs jokios nepraeinančios prasmės, juo brangesnis tampa kiekvienas šio žemiško buvimo momentas. Kai intensyviai patiriama gyvenimo pilnatvė, išnyksta amžinybės troškimas, nes tokiam išgyvenime ji – amžinybė – jau yra laimima. Tai pasako Vyno stebuklo pabaigos žodžiai:

*Staiga vanduo užsidegė vynu...
...dantyse ir gomury
Nubudo prarastojo rojaus atminimas; rankos
Prisiminė krūtis stangrumą; lūpos
Pajuto vynuoges, ir kaip nuvytęs žiedas
Į dulkes krito amžinybės ilgesys.*

Savo amžinybės, savam pasaulyje, ilgėdamasis, poetas dar „Šeštojį elegiją“ (*Praradimo simfonijos*) sušunka: „Viešpatie! Išgelbėk mano būtį ir gesink miražą Tavo amžinybės.“ Bet kodėl miražą? Kodėl „kartūs amžinybės vandenys“?

Į tai atsako poetui mirusi motina: „Nes naktis, kuri baigdavosi mano prisikėlusiais žingsniais / Į

šaltas priemenės grindis, buvo ir yra Prisiškėlimas.“ Dar skaudžiau poetas kalba alegoriškai, proza parašytame kūrinio „Vabalėlio prisikiškėlimas“ (*Vyno stebuklas*), kur jis pasakoja vaikystėje stebėjus keistų vabalų kaimelį, pastatytą iš žemės kauburėlių, „kol pamačiau, kad ten vyko tai, ką mes patetiškai vadiname gyvenimu... Vienas ypatingai skurdžios išvaizdos, nudžiūvusia koja ir ašara žvilgančiomis akimis vabalėlis visą laiką triūsė, nešiodamas aiškiai per sunkias jam naštas, nuolat sustodamas ir klupdamas. Tada atėjo mano draugas ir netyčiomis sumindžiojo viską: kaimelį su stipriaisiais ir silpnaisiais ir tą šlubą vabalėlį, su amžinybės ir prisikiškėlimo viltim nešiojusį nepakeliamas naštas.“

Visoje vėlyvesnėje Nykos-Niliūno poezijoje vyrauja skaudi, bet rami rezignacija, pakeitusi protestą ir maištą. Taip, praradimas yra ir atradimas. Tai sakė kitas didelis poetas prieš daugiau nei šimtą metų, palygindamas Tėvynę su sveikata: tik tas įvertins, kas prarado. Nors Nyka-Niliūnas tvirtina, kad išeivijos padėtis jam netrukdo kurti – ir mes tai matome iš jo puikios poezijos; nors dabar jis mato savo gimtinę fantastiškai transfigūruotą (tik paskaitykime „Rytą Nemeikščiuose“, koku vulkano prasiveržimu ten brėkšta diena!), bet kokią kainą už šį liūdną žinojimą reikėjo sumokėti tam poetui, kuris savo gimtinę pasaulį su visais jo daiktais ir gyviais, su visu skausmu ir vargu veržiasi išgelbėti ir įamžinti, kovodamas dėl jo išlikimo su likimu ir pačiu Dievu! Iliuzijų apie savo pasaulio padėtį šiandien jis neturi: štai ištrauka eilėraščio „Vaiduoklis pasitinka grįžusį iš tremties“ (1963, *Vyno stebuklas*): „...imk, viskas tavo! / Niekas čia nepasikeitė. / Vėjarodis tapo nukryžiuotas. Medis pasiliko / Ir mirė, neužbaigęs savo testamento tau. / Motiną palaidojo dangaus skliaute, / Nes žemė buvo persisunkus jos sūnų ir tavo brolių, / Kaino ir Abelio, krauju. Tavo sesuo, šviesiaplaukė Mėnesiena, / Tapo svetimo kareivio sugulove, ir jos vaikai / Saugo tolimiausias Skitų žemės sienas.“

Ne viltingiau skamba ir paties poeto tremties vaizdas eilėrašty „Soma sema“ (*Draugas*, 1980 07 19): „...Ir jie mus išvežė. Ir nebegrįžom – / Nei aš, nei tu. Mes niekad nebegrįžom / Ir niekad nebegrįšim. Nuo to laiko / Nebesam, nebebuvom ir nebūsime, / Net nežinodami, kur mūsų kapas.“

Tas nebebuvimo nuosprendis savo dabartinei būčiai pesimistiška tamsia spalva nudažo ir kitus vėlyvesnius Nykos-Niliūno eilėraščius.

Paskutinė kontradikcija – ir vėl tik tariama – yra tai, kad visa kūryba skelbdamas begalinę ištikimybę savo gimtajam pasauliui, Nyka-Niliūnas niekur nesigriebia patriotiškos retorikos. Kaip prieš jį Henrikas Radauskas, jis taip pat neveda tautos, bet ir nesėdi po šakom akacijos baltos. Jis liudija, ramiai ir skausmingai:

Nes mums teliko

Pėdom ant kapo parašytas

Tavo testamentas.

(„Exil“, *Vyno stebuklas*)

Jei Nykos-Niliūno poezija yra grynai individualistinė, uždara, sunkiai suprantama ir siekianti tik savo pasaulį išreikšti, bet netarnaujanti nei tautiniams siekimams krašto sunkioje valandoje, neskelbianti jokios ideologinės, socialinės ar religinės minties, tai gali būti keliamas priekaištas: kam, šalia paties autoriaus, ji reikalinga? – Jo poezija yra kova už kiekvieno žmogaus nepakartojamą individualybę, už kiekvieno pasaulio savitumą, už pilnutinį žmogaus išsiskleidimą čia, žemėje. Jo kelias gali būti pavyzdžiu kitam giminingos dvasios kūrėjui, kuris, taip pat ištikimai išreiškdamas savo pasaulį ir save, kartu bus ir visiškai kitoks, ir naujas. Nykos poezija yra kaip tik tai tuo giliai humanistinė, kad ji atsižada bet kokio utilitarizmo, bet kokio tarnavimo praeinantiems tikslams ir tuo tampa visuotine ir išreiškiančia tikrą, esminę žmogų. Kaip Nyka sako, poezija, tik atmesdama paviršutinišką dienos naudingumą, iš tikrųjų gali būti naudinga. Nieko nesakyti utilitaristine prasme yra vienintelis būdas poezijai ką nors pasakyti. Toks, laisvai išreiškus, yra Nykos-Niliūno pareikštas įsitikinimas.

4. Laikas

*Laikas, ciniškas ir kietas, siena,
Visas ir visur, ne upė, amžinai dabar,
Ir niekad nei rytoj, nei vakar,
Stovi rajus, nematomas ir nepajungtas
Būties gramatikai...*

(„Markas Aurelijus, Carnuntum, A. D. 180:1. Sau pačiam“, *Vyno stebuklas*)

Čia Marko Aurelijaus vardu išreikšta paties Nykos-Niliūno laiko samprata leidžia suprasti, kodėl jis sako, jog bet kokiomis sąlygomis ir viena gyvenimo sekundė yra nepalyginamas lobis; lobis prieš išnykimą, prieš nieką. Visas laikas yra *čia* ir *dabar*. Tešiant Markui Aurelijui priskirtais žodžiais, „gimus prasidėjo paskutinė diena“. Šiuo metu vyksta paskutinis veiksmas. Praeities nebėra: ji dingusi ir tebeegzistuoja žmogaus patirties sąmonėj. Joje visa, kas asmens patirta, kas jo išgyventa, skaityta, – visa yra dabar. Laikas yra vientisas, *visas visada*. Ateities nėra, tik yra tikėjimas. Kas bus, egzistuoja tik numatančioj vaizduotėj. Tikra vienintelė realybė yra *dabar*. Į šį „dabar“ telpa žmogaus sąmonės, pasąmonės, vaizduotės klodai. Todėl toji sąmonė, sako Nyka, yra tikroji realybė. Ji įsikūnija kūryboje. Ir viskas tai sąmonei yra vienodai realu; kas išgyventa ar įsivaizduota, daiktiška ar pasakiška, kūniška ir dvasiška, ir joje gyva, sako Nyka, visa aplinka – akmuo, vėjas, namas, vaiduoklis. Žmogaus akys atspindi jo vidinio pasaulio turtingumą, jo svajones. Todėl: „Mano motina dainavo dainą. / Jos akyse plaukė laivas.“

Kiekvieno žmogaus mirtis yra pasaulio – jo individualaus pasaulio pabaiga. Kiekvienam rytui auštant, sako Nyka, įvyksta pasaulio sukūrimas, reglorifikacija.

Savo poezijoje jis nori sulaikyti tą *čia* ir *dabar*.

5. Veidrodis ir forma

*Vaikystėje aš gyvenau apsuptas dievų,
Susidomėjusių išguitojo iš rojaus
Atžala ir, niekieno nesaugomas,
Aš jų bijojau.
Dievai – smalsūs ir pikti dievukai – norėjo
Gyventi mano buvimu...*

*...kovodamas su jais,
įsimylėjau veidrodį, įėjusį
Pirštų galais į mano kambarį parodyti
Tylos spindėjimo ir džiaugsmo linijos
Veide, nematomos dievams.*

(„Veidrodžio legenda“, *Balandžio vigilija*)

Nykos-Niliūno poetinio brendimo ankstyvaisiais metais jo išsivadavimui iš varžtų, iš nedrąsumo pagelbėjo veidrodis. Jis parodė Nykai, kad ir jo pasaulis, kurį jis laikė skurdžiu ir menku, gali tobulai atsispindėti, ir tame atspindy likti tas pats, bet įgauti išbaigtą, tarsi nuvalytą formą. Mąstydamas apie tai, Nyka pratęsė veidrodžio pavyzdį į save ir savo poeziją. Ir jis galės būti ne vien minčių bei emocijų kompleksu, bet konkretizuotis vaizduotės keliu, poezija atspindėdamas save ir savo pasaulį, taip suteikdamas jam išbaigtą formą. Dar svarbiau, sako poetas, atspindžio buvimas, atspindžio rodoma galimybė transformuotis atpalaidavo jo vaizduotę. Tapo įmanomas laisvas fantazijos skrydis. O

atsiradus vietos fantazijai gyventi, buvo galima pabėgti savo vidun, į svajonių, vaizdų, kūrybos pasaulį. Prieš tai, kaip Nyka pasakojo, jam kildavo noras pabėgti iš mylinčios, globojančios, bet, matyt, ir suvaržančios aplinkos. Po veidrodžio atradimo jis daugiau nebegalvojo apie pabėgimą. Tai buvęs nuostabus dalykas, – toji veidrody išlaisvinta, tarsi nuvalyta tikrovė, beveik amžinybė, kurios jis ėmė siekti ir savo poetiniam atspindžiui. Jis taip pat turėjo siekti tobulybės. O veidrodis, kaip motyvas, tvirtai įėjo į jo poeziją.

Apskritai formos problemoms Nyka-Niliūnas mūsų pašnekesy didesnio dėmesio neskyrė. Jis pats daugeliu eilėraščių yra parodęs, jog norėdamas gali sukurti formos požiūriu tobulą eilėraščių. Tarp jaunesniųjų tokie eilėraščiai, kaip „La Baigneuse“ arba „Princas XVIII amžiuje“, tinka šion kategorijon, o tarp vyresniųjų „Tyli daina“ ir „Vakaras“, suminint tik kelis. Jiems visiems būdinga tai, kad jais poetas pasitenkina pateikti išbaigtą vaizdą ir sukurti nuotaiką. Bet kas kartą, kai jam rūpi išplėtoti kurią jam svarbią mintį, jis taiko formą prie temos visai laisvai ir lanksčiai, neprimesdamas išankstinių rėmų.

Kalbėdamas tuo reikalu, jis sakė, jog, mokant techniką, nesunku parašyti formaliai tobulą eilėraščių. Bet sugebėjimas ką nors pasakyti reikalauja autentiškumo. Formos, kaip amato, galima išmokti, o autentiškumas neišmokstamas. Ir tam autentiškumui formos varžtai trukdo, neleiddami poetui pilniau atsiskleisti.

Šia proga jis pastebėjo, kad anksčiau aptartos prasminės kontradikcijos gali būti vertingos ir formos atžvilgiu, kadangi jos yra išlaisvinimo įrankis, pasak Nykos, leidžias atsispirti bet kokiam sistemai.

Šiame tvirtinime aidi ir vėl Nyka-Niliūnas – maištininkas prieš nustatytą tvarką, išdidžiai laisvas kūrėjas, apsaugęs savo unikalumą nuo formos varžtų. O dėl kontradikcijų – kaip tik jos suteikia jo poezijai subtilią, pridengtą dinamiką.

6. Keli žodžiai baigiant

Šios kelios Nykos pastabos gali pagelbėti geriau suprasti jo sudėtingą daugiaaukštę įvaizdžių, klausiančios minties, prilaikytos emocijos poeziją. Esu įsitikinęs, kad nors jo adresu parašyta ir ištarta nemažai aukšto įvertinimo žodžių, apskritai mes jo poezijos dar nesame pasiviję. Viena kliūtis – jo didžiulė kultūrinė, literatūrinė ir filosofinė erudicija, su kurios apimtimi retas begali lygintis. O kita – jo poezijos uždarumas, jo keistas, intymus atsiskleidimas drauge užsiskleidžiant.

Man rodos, kad Nykos-Niliūno padėtis šiandien yra maždaug tokia, kokia buvo Čiurlionio, kai jis 1905 metais pirmą kartą parodoje atskleidė mūsų visuomenei Vilniuje savo genialią kūrybą. Liudininkai sako, kad žmonės gūžčiojo pečiais, prašė paaiškinimo. O šiandien visi didžiuojamės jo kūryba kaip mūsų tautos didžiuoju lobiu...

Paskutinis žodis turi priklausyti Nykai. Jo eilėraštis „Ars poetica“ kondensuota poetine kalba pasako viską apie didžiąją žodžio misiją, kurią jis aptarė savo pastabose, ir drauge išreiškia jo paties poezijos pagrindinę temą. Štai šis programinis eilėraštis ištisai:

*Kiekvienas žodis,
Išstartas tuštumai, mus slegia
Pasaulio sukūrimo vienatvė –
Milijonais metų, laiko
Ironija ir nebūtim;
Gimsta ir gyvena,
Savo būties komediją: kovoja,
Sąmokslauja ir išduoda,
Apmuogina arba pridengia,
Liudija ir miršta*

Kankinio mirtim.

*Galingoji Gramatika, žodyno
Imperija, kur viešpatauja
Kilnus Veiksmožodis, nutukęs
Būdvardis ir nuogas
Daiktavardis,
Kur telpa visas mūsų
Skausmas ir pasaulio
Istorija – turėti, būti, pavadinti,
Klausimo laisvė ir sprendimo
Prievarta (nėra būtis
Be klausimo), balandžio
Lietaus fonetika ant tavo lūpų, vėjo
Sintaksė ir sniego alfabetas, –
Vienintelė būtis prieš laiko
Antplūdį, vienintelė būtis turėti
Prasmę ir būti be prasmės,
Kaip mirti už tėvynę ir išlikti
Mirtim, nes žodis
Yra daugiau, nei kūnas, nes nėra
Daiktų, yra tik žodžiai:
Tik žodžiai – Dievas ir žmogus.
(Vyno stebuklas)*

Metmenys, 1985, Nr. 49, p. 3–21

Jurgis Blekaitis, „Nyka-Niliūnas: Apie savo pasaulį poezijoje“, in: *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Alfonsas Nyka-Nyliūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 12–43.